

Drogprevenációs programok I. Elméleti keretrendszer és gyakorlati alkalmazás a nevelési-oktatási intézményekben, kitekintés a fogyatékossgal élő serdülők helyzetére

POGÁCSÁS NÓRA

Absztrakt: Jelen tanulmány a drogprevenáció fogalmát, típusait, illetve elméleti megközelítését hivatott áttekinteni elsősorban a releváns hazai szakirodalom alapján. Ezen felül a jelenleg aktívan működő drogprevenációs programok ismertetésével foglalkozik, amelyekkel kapcsolatos hazai és nemzetközi kutatások eredményei egyaránt közlésre kerülnek. Főként a Magyar Rendőrség által alkalmazott DADA és ELLEN-SZER nevű iskolai megelőző tevékenységek állnak a fókuszban, ám a Nyíró Gyula Kórház Országos Pszichiátriai és Addiktológiai Intézet Drogambulanciájának és a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Kreatív Technológia Laborjának közös együttműködéseként létrejött „VoltEgySzer” mobilizált program és a Drogprevenációs Szabadulószooba is említésre kerül. A tanulmány zárásaként a fogyatékossgal élő serdülők helyzete az őket célzó drogprevenáció speciális vonatkozásában kerül röviden áttekintésre, egy innovatív külföldi program koncepciójára is kitekintve.

Kulcsszavak: prevenció, megelőzés, drogprevenáció, iskolai megelőzés, fogyatékossgal élő serdülők

A drogprevenáció fogalma és felosztása

A drogprevenáció definíciója az évtizedek során fokozatos változáson ment keresztül. Mielőtt specifikusan az illegális pszichoaktív szerek vonatkozásában kerül bemutatásra a fogalmi meghatározás, először önmagában a prevencióra fókuszálnék. Mint az számos tudományterületen ismeretes, a prevenció, mint kifejezés önmagában megelőzést jelent. Általánosságban „azon intézkedések sorolhatók ide, melyek minimálisra csökkentik illetve megszüntetik azokat a társadalmi, pszichológiai és szociális feltételeket, melyek pszichés, testi betegségeket vagy társadalmi-gazdasági problémákat idéznek elő, vagy hozzájárulnak ezek kialakulásához” (Bacsáné, Mitykó, Révai & Szili-Balog, 2019., pp. 10.) A fogalom értelmezése egyre inkább a cselekvés aktív irányába tendál, így bizonyos aspektusból preventív hatásgyakorlásról beszélünk. Ennek értelmében „a prevenció belátás szerint kezdeményezett tervszerű hatásgyakorlás egy fejlődési folyamat előmozdítására, támogatására, létrehozására,

akadályainak elhárítására.” (Czakó, 2019., pp. 134.) Az illegális pszichoaktív szerek használatának, majd ezt követően az addikció kialakulásának megelőzését célzó tevékenységek világszerte egyre hangsúlyosabbá válnak. A Sebestyén és Kassai (2019) tanulmányában ismertetett Európai Drogprevenációs Minőségi Standardok című projektben részletesen tárgyalták a drogprevenáció fogalmát. Ennek értelmében a megelőzés célja a droghasználat elkerülése, a szerek kipróbálásának minél későbbi életkorra történő kitolása, és a negatív következmények ismertetése. A definíció tartalmazza az esetleges célcsoportokat, az illegális pszichoaktív szerek fajtáit, valamint a protektív tényezőket is. A meghatározás kihangsúlyozza, hogy a megelőzésre irányuló tevékenységek minden életkorban fontosak (Sebestyén és Kassai, 2019).

A prevenciót több szempont szerint osztották fel a szakemberek, mely klasszifikációk az évek során folyamatosan megújultak, bővültek. A WHO klasszikus hármas felosztása szerint beszélhetünk elsődleges, másodlagos és harmadlagos prevencióról. Demetrovics Zsolt (2019) az Addiktológiai fogalomtár című fejezetében leírja, hogy habár ez a hármas felosztás napjainkban már helyettesíthető korszerűbb rendszerezésekkel, a kábítószer-használat szempontjából sokat használt elméleti keretről van szó. Az elsődleges prevenció azokat a személyeket célozza meg, akik nem érintettek az adott jelenség, jelen esetben a drogfüggőség témakörét illetően. A tevékenység célja ilyen esetben a drogproblémák létrejöttének kiküszöbölése, megelőzése. Ilyen esetben a hétköznapi értelemben vett prevencióról beszélünk. A másodlagos prevenció már egy folyamatban lévő jelenségre hat, tehát a korai felismerés és beavatkozás sorolható ide. Amikor már konkrét kezelési, rehabilitációs folyamat történik, harmadlagos prevencióról beszélünk.

A célcsoportok szerinti felosztásban szintén három kategóriát különböztetünk meg, melyek az univerzális, a szelektív, valamint az indikált prevenció tevékenységet jelentik. A Nemzeti Kábítószer Adatgyűjtő és Kapcsolattartó Központ (EMCDDA) is az alábbi felosztást alkalmazza. Univerzális megelőzés során a célcsoport a teljes populációt hivatott reprezentálni, azaz a beavatkozásban részesülő személyek random módon lettek kiválasztva, nem pedig problémaorientáltan. Például az iskolában zajló felvilágosító órák, prevenció programok tartoznak ide, amikor minden diák válogatás nélkül részesül az ismeretközlésben. Ezzel szemben a szelektív prevenció a kimondottan veszélyeztetettnek ítélt személyek csoportjára irányul. Drogprevenációs programok esetében ilyen célszemélyek lehetnek például a viselkedési zavarokkal élő, hangulati problémákkal küzdő egyének. Ennek fokozott változata a harmadik csoportba tartozó indikált prevenció, mely a többszörösen veszélyeztetettnek tartott személyeket célozza meg, amiknél valamilyen szinten már megjelent a problémás viselkedés (Demetrovics, 2019).

A prevenció programokat irányzatok alapján is csoportosíthatjuk. Bacsáné, Mitykó, Révai és Szili-Balog kézikönyvükben Botvin és Ruchlin (1998) összegzését ismertetik, mely négy megközelítést különböztet meg. Az első csoport az információnyújtó tevékenységeket foglalja össze, melyek célja a pszichoaktív szerekkel kapcsolatos ismeretátadás. A legtöbb esetben iskolákban történő előadásokon, beszélgetéseken a szakemberek minden fontos tudnivalót elmondanak a drogokról, azok káros következményeiről, valamint a függőséghez vezető út kialakulásáról. A hatékonyságot vizsgáló kutatások szerint, habár az információnyújtó

programok növelték a serdülők drogokkal kapcsolatos ismeretét, viselkedésükre nem volt hatással a beavatkozás. A második megközelítés nem az információk átadására, hanem az érzelmi fejlesztésre helyezi a hangsúlyt. Az érzelmi nevelést és fejlesztést célzó drogpreevenció fókuszában a serdülők pszicho-szociális igényei állnak. A programokon olyan készségek fejlesztése történt, melyek protektív hatással lehetnek a problémás szerhasználat esetleges kialakulására. Az önértékelés, a belátás, az asszertivitás mind-mind kulcsfontosságú tényezők ebben a megközelítésben. A vizsgálatok ebben az esetben sem közöltek sikeres hatásmechanizmust. Habár a foglalkozások után a pszicho-szociális készségek fejlődése tetten érhető volt a fiataloknál, ennek ellenére drogproblémákkal kapcsolatos hatás nem mutatkozott. A szociálpszichológiai szempontú, társas hatás felőli prevenciók tevékenység alkotja a harmadik csoportot a felosztás szerint. A megközelítés alapelve, hogy a társas befolyásolás és a média negatív szerepe hatással van a drogfogyasztásra serdülőkorban, így ezeket a faktorokat kell kezelni. Az „immunizálásnak” nevezett folyamat során felkészítik a fiatalokat a veszélyes helyzetekre, növelik ellenállási képességüket annak érdekében, hogy felismerjék és kivédjék a nem kívánt hatásokat. A programot követő utóvizsgálat szerint a dohányzásban volt kimutatható pozitív eredménye a módszernek. A negyedik megközelítés az integrált szociális kompetenciát növelő prevenciót jelenti, mely hasonlít az imént ismertetett harmadik csoportra. Ebben a szemléletben azonban a kortársak és a média befolyása mellett nagyobb hangsúlyt fektetnek az interperszonális készségekre, több faktort bevonva a személy megsegítésére. A szakirodalom szerint ezek a komplex megközelítésű prevenciók bizonyulnak a leghatékonyabbnak (Bacsáné, Mitykó, Révai & Szili-Balog, 2019).

Drogpreevenciók Magyarországon

A prevenciók programok számos helyen és formában megvalósulhatnak. Legfontosabb színterei a következők: család, nevelési-oktatási intézmények, munkahely, közösségi média, különböző szabadidős színterek, gyermekvédelmi intézményrendszer és büntető-igazságszolgáltató intézményrendszer (Bacsáné, Mitykó, Révai & Szili-Balog, 2019). Hazánkban leginkább a serdülőkorú személyeket célzó iskolai prevenciók programok terjedtek el. Ezek keretein belül az általános iskola felső tagozatában kezdődő, általában 1-1 osztályfőnöki vagy biológia órát kitöltő ismeretátadás jellemző. Magyarországon 2001 óta megindult az iskolai drogügyi koordinátorok képzése, mely pozíciót pedagógusok, iskolapszichológusok, védőnők, egészségnevelők, gyermek- és ifjúságvédelmi szakemberek és szociális munkások tölthetik be. A koordinátor feladata az iskolában kialakítani egy kábítószer-megelőző stratégiát, a tanárok és a szülők bevonásával, informálásával. Ezen felül a felelős személynek kapcsolatot kell tartania olyan szervezetekkel, egyesületekkel, amelyek foglalkoznak a drogok kérdéskörével. Az iskolai drogügyi koordinátorok képzésével és a prevenciók programok kiterjesztésével egy olyan korszerű egészségfejlesztő szemlélet válik hangsúlyossá, mely az ismeretátadás mellett értékeket, elhatározásokat, viselkedést, valamint életmódot is közvetít. Az egészségfejlesztés megközelítésének fontos alappillére, hogy a fiatalokban kialakuljon a saját életük iránti felelősségérzet, melyet a drogpreevenciónak is hangsúlyoznia kell.

Bús Terézia (2006) a Nemzeti Drogstratégia sikeres prevenciók tevékenységére vonatkozó alapelveit, tanácsait az alábbiak szerint foglalja össze:

- az egészségfejlesztés holisztikus modellje az irányadó
- az illegális és a legális pszichoaktív szerek együtt tárgyalása szükséges
- be kell vonni a családokat
- hangsúlyozni kell a készségfejlesztést
- fontos a kortárcsoportok és a média hatása
- beépülnek az iskolai tananyagba
- alsó tagozatban elkezdhető
- figyelembe veszi az iskola adottságait.

Ezen alapelvek mellett fontos, hogy a prevenciók foglalkozásokhoz olyan légkört teremtsen a szakember, melyben a tanulók felszabadultan, félelmek nélkül kijelenthetik gondolataikat, feltehetik kérdéseiket, és kiscsoportban megbeszélhetik azokat. A frontális oktatási módszer helyett ezeken az alkalmakon legyen lehetőség helyzetgyakorlatok, szerepjátékok, valamint kötetlenebb edukációs formák megvalósítására (Bús, 2006).

Jelen tanulmányban a hazánkban jelenleg is működő prevenciók programok a teljesség igénye nélkül, a szakirodalom fókuszusa szerint kerülnek ismertetésre. Az egyik legjelentősebb a Magyar Rendőrség által kialakított DADA és ELLEN-SZER kábítószer-megelőzési program, melyek közel húsz éve működnek. Az általános iskolás tanulók számára kialakított DADA-program neve egy mozaikszó, mely a dohányzás, alkohol, drog és AIDS szavak kezdőbetűiből áll össze. A prevenciók tevékenységet rendőrök végzik, akik meghatározott tematika szerint ismeretanyagot adnak át a tanulóknak 45 perces foglalkozások keretein belül. A fő cél az, hogy a gyermekekből jogkövető felnőttek váljanak, akik képesek felismerni, elkerülni a vészhelyzeteket, illetve felelős döntéseket hozni saját maguk és a társadalom érdekében. Danku Nóra és munkatársai 2019-ben publikálták kutatásukat, melyben a DADA drogprevenciók program hatékonyságát vizsgálták meg hetedik évfolyamos tanulók körében. A vizsgálati mintát két pécsi általános iskola 126 diákja alkotta. A program előtt és után kérdőívek segítségével szereztek információt a tanulók droggal kapcsolatos ismereteiről, szociokulturális háttéréről, énhatékonyságuk alakulásáról, az észlelt kitettségről és kockázatról, valamint a prevenció akadályairól. A projekt után a tanulók közel 25%-a nyilatkozott úgy, hogy több ismerete van a drogról, mint a beavatkozás előtt. Összességében a DADA-program információtartalmáról a diákok 60%-a pozitívan nyilatkozott. Az énhatékonyság tekintetében a kutatók nem találtak szignifikáns változást. A tanulmány diszkussziójában több magyarországi prevenciók program eredményeit hasonlítják össze a szerzők. Az ismertetett DADA prevenciók eljárás jó gyakorlatnak minősül, ám a veszélyekre

koncentráció, elrettentő tartalmak bővítésével és az interaktivitás növelésével még hatékonyabb lehet a program (Danku, Fekete, Fekete & Boncz, 2019). A Magyar Rendőrség másik drogvédelmi tevékenysége az ELLEN-SZER, mely a középiskolák 10. és 11. évfolyamán tanuló diákokat célozza meg, és alapelveiben nagyon hasonlít a korábban ismertetett DADA programhoz. Fokozottabban épít a tanulók önállóságára, felhívja a figyelmüket saját felelősségük fontosságára a téma kapcsán. Ezen felül hangsúlyozza a felelőtlen médiahasználat veszélyeit és befolyásoló hatását, igyekszik a fiatalokat a körültekintő internetezésre buzdítani.

A világon elsőként Magyarországon hozták létre a Drogvédelmi Szabadulósobát, mely a megelőző programok között egy új és kreatív szemléletet valósít meg. A 2017 decemberében nyílt, és napjainkban is működő szabadulósobát a Nyírő Gyula Kórház és a XIII. kerületi Védelmi Központ alkotta meg. Az elsősorban serdülőknek ajánlott program ingyenesen látogatható, viszont regisztrációköteles. A szabadulósoba koncepciójának megfelelően különböző logikai játékokkal és kooperatív feladatokkal kell egy csapatnak eljutnia a megoldáshoz. A Drogvédelmi szobában a játékosok egy drogfüggő személy életútjába csöppennek bele, megismerve annak minden nehézségét. A feladatmegoldás során a résztvevők rengeteg információ birtokába jutnak, és interaktív módon sajátítják el a kábítószer-használat és a függőséghez vezető út következményeit.

Szintén rendkívül kreatív kezdeményezés a VoltEgySzer - mobilizált drogvédelmi, mely a Nyírő Gyula Kórház Országos Pszichiátriai és Addiktológiai Intézet Drogambulanciájának és a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Kreatív Technológia Laborjának közös együttműködésének valósult meg. Dr. Kapitány-Fövény Máté projektvezető csapatával, munkatársaival egy olyan mobil applikációt hoztak létre, mely gyermekek és szülők számára egyaránt rendkívül hasznos. Az alkalmazás különböző animációkkal, történetekkel, kvízekkel, szerepjátékokkal, és nem utolsósorban digitális korunkhoz remekül illeszkedő felülettel segíti elő a megelőzést (Bacsáné, Mitykó, Révai & Szili-Balog, 2019).

A hazai védelmi programok hatékonyságát célzó vizsgálatok többnyire nem kielégítő eredményekkel szolgálnak. Szalay, Antal, és Emri (2018) kutatásában 190 főként egyetemista személy ismeretét mérte fel online kérdőív segítségével. A szerzők az illegális és legális droghasználatra, az ahhoz kapcsolódó szokásokra, illetve a szerekekkel és függőséggel kapcsolatos ismeretekre voltak kíváncsiak. A vizsgálati minta jellemzésénél a szakemberek megjegyzik, hogy feltételezhetően az átlagosnál tájékozottabb személyek szerepelnek a kutatás résztvevői között. Az eredmények összességében azt támasztják alá, hogy a kitöltők nem rendelkeznek pontos ismeretekkel a különböző tudatmódosító anyagok hatásáról. A válaszadók 17%-a szerint a marihuána és a szintetikus kannabinoidok hatása nem különbözik. Az addikció kialakulásában a szerhasználat gyakoriságát tartják a leglényegesebb faktornak a kitöltők, míg az öröklődés, a genetika szerepéről 46%-ban rendelkeztek helyes ismeretekkel. A vizsgálat konklúziójaként a szerzők megfogalmazták, hogy a jelenlegi drogvédelmi programok nem elég hatékonyak, azok fejlesztésére lenne szükség (Szalay, Antal & Emri, 2018).

Drogprevenciós programok hatékonyságvizsgálata és innovációi fogyatékossgal élő serdülők körében

Marouso Triantafyllou (2019) szisztematikus szakirodalmi áttekintése főként a fogyatékossgal élő serdülők körében folytatott kábítószer-fogyasztással kapcsolatos iskolai beavatkozásokra és megelőzési programokra összpontosít, mivel az oktatási környezet a leggyakoribb hely, ahol a legtöbb prevenciós és egészségügyi program zajlik. A szerző öt programot tekintett át specifikusan a fogyatékossgal élő serdülők vonatkozásában. Az eredmények értékes ismereteket nyújtanak az érintettek esetében a szerhasználat csökkentésére vagy megakadályozására irányuló egyedi beavatkozások hatásairól. Annak ellenére, hogy a fenti programokkal nem sikerült jelentősen megváltoztatni a fogyatékossgal élő serdülők szerhasználati motívumait vagy csökkenteni a jelenlegi fogyasztásukat, a hallgatók ismeretei bővültek az alkohol, a dohányzás és a drogfogyasztás kockázatairól. Három prevenciós program kismértékű jelentős hatást eredményezett, mely által összességében hatékonynak bizonyultak. Egy beavatkozás azonban egyszerre hatástalan és kontraproduktív volt az érzelmi és viselkedési problémákkal küzdő diákok számára. Ezeket a negatív hatásokat befolyásolhatták az iatrogén ártalmak, mivel ezek a serdülők rendszeresen speciális gyógyszert szedtek. Egy másik lehetséges magyarázat az lehet, hogy ezeket a serdülőket „nagy kockázatú” egyéneknek tekintették, akik sok évvel ezelőtt kezdték el a szerhasználatot, és a beavatkozásnak nem sikerült csökkenteni vagy megváltoztatni attitűdjeiket és káros viselkedésüket. A szerző által kiemelt Kiewik és munkatársai hangsúlyozták, hogy a prevenciós programokat fiatalabb korban, pontosabban 12 éves kor előtt kellene elkezdni.

Összehasonlítható eredményeket találtak két tanulmányban, ahol a fogyatékossgal élő tinédzserek 11 éves koruk előtt jelentősen nagyobb kannabisz- és alkoholfogyasztást jelentettek, összehasonlítva a fogyatékossgal nem rendelkező társaikkal. Több szakember megállapította, hogy a kortársak rizikófaktort jelentenek a fogyatékossgal élő fiatalok szerhasználatára. Manapság a speciális iskolákat az inkluzív nevelés jegyében fokozatosan felváltja az integrált általános iskolai oktatás, mely kétségkívül számos előnnyel rendelkezik. Annak ellenére, hogy az érintettek számára szocializációs szempontból is előnyös az együttnevelés, negatív hatással lehet a kockázatos viselkedésnek való kitettségükre. A diákok esetleg utánozni szeretnék ezeket a káros magatartásokat, amikor társaik közelében vannak. Ennek oka lehet, hogy társadalmilag elfogadhatóbbá váljanak, vagy hogy sikeresebben beilleszkedjenek kortárs csoportjukba. Az általános jellegű prevenciós programok eredményeiről a szakirodalom pozitív és negatív hatást egyaránt közöl. Ez azért történik, mert a fogyatékossgal élő, és különösen az intellektuális képességzavarral élő személyek rendkívül heterogén csoportot képeznek, különböző igényekkel. Ennek tükrében olyan prevenciót és intervenciót kellene létrehozni, mely egyénre szabott terv alapján megfelelően tud segítséget nyújtani a fogyatékossgal élő fiataloknak is. A szerző kiemeli, hogy az összes feldolgozott vizsgálat korlátai között szerepelt az a tény, hogy a kutatások mintamérete viszonylag kicsi elemszámmal rendelkezett (Triantafyllou, 2019).

Waedel, Daubmann, Zapf és Reis (2020) nemrég megjelent tanulmánya a szerhasználat megelőzését elősegítő, mindfulness-alapú program tesztelési fázisának tervét ismerteti enyhe fokú intellektuális képességzavarral élő serdülők körében. Bár számos mindfulness-program létezik gyermekek és serdülők számára, melyek az úgynevezett tudatos jelenléttel dolgoznak, a szerzők nem találtak olyat, amely intellektuális képességzavarral élő fiatalokról szólna. Ennek érdekében egy új, erre a célcsoportra szabott programot alakítottak ki, melynek tesztelése még folyamatban van. Egy korábban elvégzett kutatás már kimutatta, hogy a mindfulness sikeresen alkalmazható enyhe értelmi fogyatékossgal élő gyermekeknél és serdülőknél. A kialakított prevenció eljárás egyesíti a jelenleg közzétett és részben értékelt mindfulness programokat és a gyermekek és serdülők számára alkalmas tanfolyamokat, Jon Kabat-Zinn munkája alapján. Mind a beavatkozás, mind a kontroll a klasszikus drogprevenció ismeretátadás elemeivel kombinálódik. Ezeket az információkat érthetőségük és nehézségeik szerint adaptálták a célcsoport igényeinek megfelelően. Vizsgálatukkal a szerzők igyekeznek felmérni, hogy a mindfulness jelentősen hozzájárulhat-e az szerfogyasztás csökkentéséhez az enyhe értelmi fogyatékossgal élő fiatal fiúk körében. A program 2020 novemberében indult el, a felmérés jelenleg folyamatban van (Waedel, Daubmann, Zapf & Reis, 2020).

Összefoglaló

A prevenció programok jelentősége a növekvő legális és illegális pszichoaktív szerhasználat által okozott problémás magatartás és addikció elkerülése érdekében egyre fokozódik. A megelőzést tárgyaló elméleti ismeretek többféle felosztást tartalmaznak. A klasszikus rendszerezés szerint megkülönböztetünk elsődleges, másodlagos, harmadlagos prevenciót, a Nemzeti Kábítószer Adatgyűjtő és Kapcsolattartó Központ (EMCDDA) által használt felosztásban pedig univerzális, szelektív, illetve indikált prevencióról beszélünk (Demetrovics, 2009). Magyarországon legfőképp az általános iskolákban és a középiskolákban zajlik a drogproblémák megelőzését szolgáló, jellemzően elsődleges, valamint univerzális prevenció. A szakirodalomban leggyakrabban idézett hazai eljárások a Magyar Rendőrség által adaptált DADA és ELLEN-SZER program. Ezen felül több innovatív kezdeményezés is létrejött, mint a Drogprevenció Szabadulószoja és a VoltEgySzer mobilizált drogprevenció. Az eddig empirikusan vizsgált hazai prevenció programok hatékonyságára vonatkozó pozitív és negatív eredmények egyaránt olvashatóak. Szalay, Antal, és Emri (2018) szerint a megelőző tevékenységek hatékonysága nem kielégítő, célszerű lenne a programok korszerűsítése és a szakembergárda növelése. Danku Nóra és munkatársai (2019) a DADA-programot vizsgálták hetedik osztályos tanulók körében, mely során pozitív eredményeket mutattak ki a kábítószerrel kapcsolatos ismeretek átadására vonatkozóan. A fogyatékossgal élő személyeket érintő drogprevenció programokról kevés információ áll rendelkezésünkre. Marouso Triantafyllou (2019) szakirodalmi áttekintése öt releváns koncepciót értelmez, melyek közül egy megvalósulása kontraproduktív eredményeket indukált. Remek kezdeményezés Waedel, Daubmann, Zapf és Reis 2020-ban induló eljárása, melynek során enyhe intellektuális képességzavarral élő serdülők szerhasználatát igyekeznek megelőzni mindfulness-alapú technikák alkalmazásával.

Irodalomjegyzék

Bacsáné, B. E., Mitykó, J., Révai, I. & Szili-Balog, M. (2019). Drogprevenációs kézikönyv. ÁGOTA Alapítvány.

Letöltve: 2020.12.06., <http://agotaalapitvany.hu/storage/app/media/drogprevenacios-kezikonyv.pdf>

Bús, T., (2006). ISKOLAI DROGPREVENCIÓ. In. Bíró J. (Ed.), Biopolitika – drogprevenció. Tanulmányok a kábítószer-fogyasztás megelőzéséről (pp. 103-125). Budapest: Nemzeti Drogmegelőzési Intézet.

Czakó, K. (2019). A prevenció fogalmának érvényesítése a gyermekvilágban. Szociálpedagógia (14). pp. 129-150.

Danku, N., Fekete, R., Fekete, S., & Boncz, I. (2019). A DADA drogprevenációs program hatékonyságvizsgálata hetedik évfolyamos általános iskolai tanulók körében. Orvosi Hetilap, 160(23), 914-920.

Demetrovics, Zs. (2009) Addiktológiai fogalomtár. In Rácz J. (Ed.), Rendészeti ismeretek a kábítószer-problémával kapcsolatban (pp. 17-37). Budapest, IRM Büntetőpolitikai Főosztály.

Sebestyén, E., & Kassai, S. (2019). Drogprevenációs rendszerek Európában–rendszerszintű gondolkodás a drogmegelőzés területén. Educatio, 28(3), 574-583.

Szalay, K., Antal, K., & Emri, Z. (2018). A hatékony drogprevenáció kialakításának lehetőségei Magyarországon. Paideia, 4(1), 205-214.

Triantafyllou, M. (2019). School-based Interventions or Prevention Programs regarding Alcohol, Smoking and Drug Use among Adolescents with Disabilities or Physical Impairments: A Systematic Literature Review. Master thesis. Letöltve: 2020. 12. 12., <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1321124/FULLTEXT01.pdf>

Waedel, L., Daubmann, A., Zapf, A., & Reis, O. (2020). Effectiveness of a mindfulness-oriented substance use prevention program for boys with mild to borderline intellectual disabilities: study protocol for a randomised controlled trial. BMC Public Health, 20(1), 1-13.

Internetes források:

<http://voltegyszer.com/>

https://www.emcdda.europa.eu/emcdda-home-page_en